

KATARYNKA

Bolesław Prus (Aleksander Głowacki)

Na ulicy Miodowej co dzień około południa można było spotkać jegomościa w pewnym wieku, który chodził z placu Krasieńskich ku ulicy Senatorskiej. Latem nosił on wykwiłtnę, ciemnogranatowe palto, popielate spodnie od pierwszorzędnego krawca, buty połyskujące jak zwierciadła - i - nieco wyszarzany [cylinder](#)¹.

Jegomość miał twarz rumianą, szpakowate [faworyty](#)² i siwe, łagodne oczy. Chodził pochyłony, trzymając ręce w kieszeniach. W dzień pogodny nosił pod pachą laskę; w pochmurny - dźwigał jedwabny parasol angielski.

Był zawsze głęboko zamyślony i posuwał się z wolna. Około Kapucynów dotykał pobożnie ręką kapelusza i przechodził na drugą stronę ulicy, ażeby zobaczyć u [Pika](#)³, jak stoi barometr i termometr, potem znowu zawracał na prawy chodnik, zatrzymywał się przed wystawą [Mieczkowskiego](#)⁴, oglądał fotografie [Modrzejewskiej](#)⁵ - i szedł dalej.

W drodze ustępował każdemu, a potrącony uśmiechał się życzliwie.

Jeżeli kiedy spostrzegał ładną kobietę, zakładał [binokle](#)⁶, aby przypatrzeć się jej. Ale że robił to flegmatycznie, więc zwykle spotykał go zawód.

Ten jegomość był to - pan Tomasz.

Pan Tomasz trzydzieści lat chodził ulicą Miodową i nieraz myślał, że się na niej wiele rzeczy zmieniło. Toż samo ulica Miodowa pomyśleć by mogła o nim.

Gdy był jeszcze [obrońcą](#)⁷, biegał tak prędko, że nie uciekłyby przed nim żadna szwaczka wracająca z magazynu do domu. Był wesoły, rozmowny, trzymał się prosto, miał czuprynę i nosił wąsy zakręcone ostro do góry. Już wówczas sztuki piękne robiły na nim wrażenie, ale czasu im nie poświęcał, bo szalał - za kobietami. Co prawda miał do nich szczęście i nieustannie był swatany. Ale cóż z tego, kiedy pan Tomasz nie mógł nigdy znaleźć ani jednej chwili na oświadczyzny, będąc zajęty jeżeli nie praktyką, to - [schadzkami](#)⁸. Od Frani szedł do sądu, z sądu biegł do Zosi, którą nad wieczorem opuszczał, ażeby z Józją i Filką [zjeść kolację](#)⁹.

Gdy został mecenasem, czoło, skutek natężonej pracy umysłowej, urosło mu aż do ciemienia, a na wąsach pokazało się kilka srebrnych włosów. Pan Tomasz pozbył się już wówczas młodzieńczej gorączki, miał majątek i ustaloną [opinią](#)⁹ znawcy sztuk pięknych. A że kobiety wciąż kochał, więc począł myśleć o małżeństwie. Najął nawet mieszkanie z sześciu pokoiów złożone, urządził w nim na własny koszt posadzkę, sprawił obicia, piękne meble - i szukał żony.

Ale człowiekowi dojrzałemu trudno zrobić wybór. Ta była za młoda, a tamtą uwielbiał już zbyt długo. Trzecia miała wdzięki i wiek właściwy, ale nieodpowiedni temperament, a czwarta posiadała wdzięki, wiek i temperament, ale... nie czekając na oświadczyzny mecenasza wyszła za doktora...

Pan Tomasz jednak nie martwił się, ponieważ panien nie brakło. Ekwipował się¹⁰ powoli, coraz usilniej dbając o to, ażeby każdy szczegół jego mieszkania posiadał wartość artystyczną. Zmieniał meble, przestawiał zwierciadła, kupował obrazy.

Nareszcie porządki jego stały się sławne. Sam nie wiedząc kiedy, stworzył u siebie galeria¹¹ sztuk pięknych, którą coraz liczniej odwiedzali ciekawi. Że zaś był gościnnie, przyjęcia robił świetne i utrzymywał stosunki z muzykami, więc nieznacznie zorganizowały się u niego wieczory koncertowe, które nawet damy zaszczycały swoją obecnością.

Pan Tomasz był wszystkim rad, a widząc w zwierciadłach, że czoło przerosło mu już ciemię i sięga w tył do białego jak śnieg kołnierzyka, coraz częściej przypominał sobie, że bądź co bądź trzeba się ożenić. Tym bardziej że dla kobiet wciąż czuł życzliwość.

Raz, kiedy przyjmował liczniejsze niż zwykle towarzystwo, jedna z młodych pań rozejrzawszy się po salonach zawołała:

- Co za obrazy... A jakie gładkie posadzki!... Żona pana mecenasa będzie bardzo szczęśliwa.

- Jeżeli do szczęścia wystarczą jej gładkie posadzki - odezwał się na to półgłosem serdeczny przyjaciel mecenasa.

W salonie zrobiło się bardzo wesoło. Pan Tomasz także uśmiechnął się, ale do tej pory, gdy mu kto wspominał o małżeństwie, machał niedbale ręką, mówiąc:

- Iii!...

W tych czasach ogolił wąsy i zapuścił faworyty. O kobietach wyrażał się zawsze z szacunkiem, a dla ich wad okazywał dużą wyrozumiałość.

Nie spodziewając się niczego od świata, bo już i praktykę porzucił, mecenas całe spokojne uczucie swoje skierował do sztuki. Piękny obraz, dobry koncert, nowe przedstawienie teatralne były jakby wiorstowymi słupami na drodze jego życia. Nie zapalał się on, nie unosił, ale - smakował.

Na koncertach wybierał miejsca odległe od estrady, ażeby słuchać muzyki nie słysząc hałasów i nie widząc artystów. Gdy szedł do teatru, obeznawał się wprzód¹² z utworem dramatycznym, ażeby bez gorączkowej ciekawości śledzić grę aktorów. Obrazy oglądał wówczas, gdy było najmniej widzów, i spędzał w galerii całe godziny.

Jeżeli spodobało mu się coś, mówił:

- Wiecie, państwo, że jest to wcale ładne.

Należał do tych niewielu, którzy najpierw poznają się na talencie. Ale utworów miernych nigdy nie potępiał.

- Czekaście, może się jeszcze wyrobi! - mówił, gdy inni ganili artystę.

I tak zawsze był pobłażliwy dla niedoskonałości ludzkiej, a o występkach nie rozmawiał.

Na nieszczęście, żaden śmiertelnik nie jest wolny od jakiegoś dziwactwa, a pan Tomasz miał także swoje. Oto - nienawidził kataryniarzy i [katarynek](#) ¹³.

Gdy mecenas usłyszał na ulicy katarynkę, przyspieszał kroku i na parę godzin tracił humor. On, człowiek spokojny - zapalał się, jak był cichy - krzyczał, a jak był łagodny - wpadał w gniew na pierwszy odgłos katarynkowych dźwięków.

Z tej swojej słabości nie robił przed nikim tajemnicy, nawet tłumaczył się.

- Muzyka - mówił wzburzony - stanowi najsubtelniejsze ciało ducha, w katarynce zaś duch ten [przeradza się w funkcja](#) ¹⁴ maszyny i narzędzie rozboju. Bo kataryniarze są po prostu rabusie !

Zresztą - dodawał - katarynka rozdrażnia mnie, a ja mam tylko jedno życie, którego mi nie wypada trwonić na słuchanie obrzydliwej muzyki.

Ktoś złośliwy, wiedząc o wstręcie mecenasa do grających machin, wymyślił niesmaczny żart - i... wysłał mu pod okna dwu kataryniarzy. Pan Tomasz zachorował z gniewu, a następnie odkrywszy sprawcę, wyzwał go na pojedynek.

Aż sąd honorowy trzeba było zwoływać dla zapobieżenia rozlewowi krwi o rzecz tak małą na pozór.

Dom, w którym mecenas mieszkał, przechodził kilka razy z rąk do rąk. Rozumie się, że każdy nowy właściciel uważał za obowiązek podwyższać wszystkim komorne, a najpierwej panu Tomaszowi. Mecenas z rezygnacją płacił podwyżkę, ale pod tym warunkiem wyraźnie zapisanym w umowie, że katarynki grywać w domu nie będą.

Niezależnie do kontraktowych zastrzeżeń pan Tomasz wzywał do siebie każdego nowego stróża i przeprowadzał z nim taką mniej więcej rozmowę:

- Słuchaj no, kochanku... A jak ci na imię?...

- Kazimierz, proszę pana.

- Słuchajże, Kazimierzu! Ile razy wrócę do domu późno, a ty otworzysz mi bramę, dostaniesz dwadzieścia groszy. Rozumiesz?...

- Rozumiem, wielmożny panie.

- A oprócz tego będziesz brał ode mnie dziesięć złotych na miesiąc, ale wiesz za co?...

- Nie mogę wiedzieć, jaśnie panie - odpowiedział wzruszony stróż.

- Za to, ażebyś na podwórzu nigdy nie wpuszczał katarynek. Rozumiesz?...

- Rozumiem, jaśnie wielmożny panie.

Lokal mecenasu składał się z dwu części. Cztery większe pokoje miały okna od ulicy, dwa mniejsze - od podwórza. [Paradna](#) ¹⁵ połowa mieszkania przeznaczona była dla gości. W niej

odbywały się [rauty](#) ¹⁶, przyjmowani byli interesanci i stawali krewni albo znajomi mecenasa ze wsi. Sam pan Tomasz ukazywał się tu rzadko i tylko dla sprawdzenia, czy wywoskowano posadzki, czy starto kurz i nie uszkodzono mebli.

Całe zaś dnie, o ile nie przepędzał ich za domem, przesiadywał w gabinecie od podwórza. Tam czytywał książki, pisywał listy albo przeglądał [dokumenta](#) ¹⁷ znajomych, którzy prosili go o radę. A gdy nie chciał [forsować](#) ¹⁸ wzroku, siadał na fotelu naprzeciw okna i zapaliwszy cygaro zatapiał się w rozmyślaniach. Wiedział on, że myślenie jest ważną funkcją życiową, której nie powinien lekceważyć człowiek dbający o zdrowie.

Z drugiej strony podwórza, wprost okien pana Tomasza, znajdował się lokal wynajmowany osobom mniej zamożnym. Długi czas mieszkał tu stary urzędnik sądowy, który [spadłszy z etatu](#) ¹⁹ przeniósł się na Pragę. Po nim najął pokoiki krawiec; lecz że ten lubił niekiedy upijać się i hałasować, więc wymówiono mu mieszkanie. Później sprowadziła się tu jakaś emerytka, wiecznie kłócąca się ze swoją służką.

Ale od św. Jana, staruszkę, już bardzo zgrzybiałą i wcale zasobną, pomimo jej kłótliwego usposobienia, wzięli na wieś krewni, a do lokalu sprowadziły się dwie panie z małą, może ośmioletnią dziewczynką.

Kobiety utrzymywały się z pracy. Jedna szyła, druga wyrabiała pończochy i kaftaniki na maszynie. Młodsza z nich i przystojniejszą dziewczynka nazywała mamą, a starszej mówiła: pani.

I u mecenasa, i u nowych lokatorów okna przez cały czas dzień były otwarte. Kiedy więc pan Tomasz usiadł na swoim fotelu, doskonale mógł widzieć, co się dzieje u jego sąsiadek.

Były tam sprzęty ubogie. Na stołach i krzesłach, na kanapie i na komodzie leżały tkaniny przeznaczone do szycia i kłębki bawełny na pończochy.

Z rana kobiety same zamiatały mieszkanie, a około południa [najemnica](#) ²⁰ przynosiła im niezbyt obfity obiad. Zresztą każda z nich prawie nie odstępowała od swojej turkoczącej maszyny.

Dziewczynka zwykle siedziała przy oknie. Było to dziecko z ciemnymi włosami i ładną twarzyczką, ale blade i jakieś nieruchawe. Czasami dziewczynka za pomocą dwu drutów wiązała pasek z bawełnianych nici. Niekiedy bawiła się lalką, którą ubierała i rozbierała powoli, jakby z trudnością. Czasami nie robiła nic, tylko siedząc w oknie przysłuchiwała się czemuś.

Pan Tomasz nie widział nigdy, ażeby dziecię to śpiewało lub biegało po pokoju, nie widział nawet uśmiechu na bledziutkich ustach i nieruchomej twarzy.

"Dziwne dziecko!" - mówił do siebie mecenas i począł przypatrywać się jej uważniej.

Spostrzegł raz (było to w niedzielę), że matka dała jej mały bukietek. Dziewczynka ożywiła się nieco. Rozkładała i układała kwiaty, całowała je. W końcu związała na powrót w bukietki, włożyła go w szklanekę wody i usiadłszy w swoim oknie rzekła:

- Prawda, mamó, że tu jest smutno...

Mecenas zgorszył się. Jak mogło być smutno w domu, w którym on od tylu lat miał dobry humor!

Jednego dnia mecenas znalazł się w swoim gabinecie około czwartej. W tej godzinie słońce stało naprzeciw mieszkania jego sąsiadek, a świeciło i dogrzewało bardzo mocno. Pan Tomasz spojrział na drugą stronę podwórza i widać zobaczył coś niezwykłego, gdyż z pośpiechem założył na nos binokle.

Oto co spostrzegł:

Mizerna dziewczynka oparłszy głowę na rękę położyła się prawie na wznak w swoim oknie - i - szeroko otwartymi oczyma patrzyła prosto w słońce. Na jej twarzyczce, zwykle tak nieruchomej, grały teraz jakieś uczucia: niby radość, a niby żal...

- Ona nie widzi! - szepnął mecenas opuszczając binokle. W tej chwili doświadczył klucia w oczach na samą myśl, że ktoś może wpatrywać się w słońce, które ziało żywym ogniem.

Istotnie, dziewczynka była niewidomą od dwu lat. W szóstym roku życia zachorowała na jakąś gorączkę; przez kilka tygodni była nieprzytomna, a następnie tak opadła z sił, że leżała jak martwa, nie poruszając się i nic nie mówiąc.

Pojono ją winem i [bulionami](#)²¹, więc stopniowo przychodziła do siebie. Ale pierwszego dnia, kiedy ją posadzono na poduszce, zapytała matki:

- Mamo, czy to jest noc?...

- Nie, moje dziecko... A dlaczego ty tak mówisz ?

Ale dziewczynka nie odpowiedziała: spać się jej chciało... Tylko nazajutrz, gdy w południe przyszedł lekarz, spytała znowu:

- Czy to jeszcze jest noc?...

Wtedy zrozumiano, że dziewczynka nie widzi. Lekarz zbadał jej oczy i zaopiniował, że trzeba czekać.

Ale chora, im bardziej odzyskiwała siły, tym mocniej niepokoiła się swoim kalectwem...

- Mamo, dlaczego ja mamy nie widzę?...

- Bo tobie oczki zasłoniło. Ale to przejdzie.

- Kiedy przejdzie?...

- Niedługo.

- Może jutro, proszę mamy?

- Za kilka dni, moja dziecino.

- A jak przejdzie, to niech mi mama zaraz powie. Bo mi jest bardzo smutno!...

Mijały dni i tygodnie w ciągłym oczekiwaniu. Dziewczynka poczęła już wstawać z łóżeczka. Nauczyła się chodzić po pokoju omackiem; sama ubierała się i rozbierała powoli i ostrożnie.

Ale wzrok jej nie wracał.

Jednego dnia mówiła:

- Prawda, mam, że ja mam niebieską sukienkę?...

- Nie, dziecko, masz popielatą.

- Mama ją widzi ?

- Widzę, moje kochanie.

- Tak jak i w dzień?

- Tak.

- Ja także będę widziała wszystko za kilka dni?... Nie, może za miesiąc...

Ale ponieważ matka nie odpowiedziała jej nic, więc mówiła dalej:

- Prawda, mam, że na dworze ciągle jest dzień?... A w ogrodzie są drzewa, tak jak dawniej?... Czy do nas przychodzi ten biały kotek z czarnymi łapami?... Prawda, mam, że ja widziałam siebie w lustrze?... Nie ma tu lustra?...

Matka podaje jej lusterko.

- Trzeba patrzeć tutaj, o tu, gdzie jest gładkie - mówiła dziewczynka przykładając lustro do twarzy. - Nic nie widzę! - rzekła - Czy i mama nie widzi mnie w lusterku?

- Widzę cię, moja ptaszyno.

- Jakim sposobem?... - zawołała dziewczynka żałośnie. - Przecie, jeżeli ja nie widzę siebie, to już w lustrze nie powinno być nic...

- A tamta, co jest w lustrze, czy ona mnie widzi, czy nie widzi?...

Ale matka rozplakała się i wybiegła z pokoju.

Najmilszym zajęciem kaleki było dotykać rękoma drobnych przedmiotów i poznawać je.

Jednego dnia przyniosła jej matka lalkę porcelanową, ładnie ubraną, za rubla. Dziewczynka nie wypuszczała jej z rąk, dotykała jej noska, ust, oczu, pieściła się nią.

Poszła spać bardzo późno, wciąż myśląc o swej lalce, którą ułożyła w pudełku wysłanym watą.

W nocy obudził matkę szmer i szept. Zerwała się z pościeli, zapaliła świecę i zobaczyła w kąciku swoją córkę, już ubraną i bawiącą się lalką.

- Co ty robisz, dziecino ? - zawołała. - Dlaczego nie śpisz ?

- Bo już przecie jest dzień, proszę mamy - odparła kaleka.

Dla niej dzień i noc zlały się w jedno i trwały zawsze...

Stopniowo pamięć wrozkowych wrażeń poczęła zacierać się w dziewczynce. Czerwona wiśnia stała się dla niej wiśnią gładką, okrągłą i miękką, błyszczący pieniądz był twardym i dźwięcznym krążkiem, na którym znajdowały się jakieś znaki w płaskorzeźbie. Wiedziała, że pokój jest większy od niej, dom większy od pokoju, ulica od domu. Ale wszystko to jakoś - skróciło się w jej wyobraźni.

Uwaga jej skierowała się na zmysł dotyku, powonienia i słuchu. Jej twarz i ręce nabrały takiej wrażliwości, że zbliżywszy się do ściany, czuła o kilka cali lekki chłód. Zjawiska odległe oddziaływały na nią tylko przez słuch. Przysłuchiwała się więc po całych dniach.

Poznawała posuwisty chód stróża, który mówił piskliwym głosem i zamiatał podwórko. Wiedziała, kiedy jedzie z drzewem chłopski wózek drabiniasty, kiedy - dorożka, a kiedy - [kary](#)²² wywożące śmiecie.

Najmniejszy szelest, zapach, oziębienie się albo rozgrzanie powietrza nie uszło jej uwagi. Z niepojętą bystrością pochwytywała drobne te zjawiska i wysnuwała z nich wnioski.

Raz matka zawołała służącą.

- Nie ma Janowej - rzekła kaleka siedząc jak zwykle w kąciku. - Poszła po wodę.

- A skąd wiesz o tym? - zapytała zdziwiona matka.

- Skąd?... Przecież wiem, że brała konewkę z kuchni, potem poszła na drugie podwórze i napompowała wody. A teraz rozmawia ze stróżem.

Istotnie zza parkanu dolatywał szmer rozmowy dwu osób, ale tak niewyraźny, że tylko z wysiłkiem można go było usłyszeć.

Lecz nawet rozszerzona sfera zmysłów niższych nie mogła kalece zastąpić wzroku. Dziewczynka czuła brak wrażeń i zaczęła tęsknić.

Pozwolono jej chodzić po całym domu i to ją nieco uspakajało. Wydeptała każdy kamień na podwórzu, dotknęła każdej rynny i beczki. Ale największą przyjemność robiły jej - podróże do dwu całkiem odmiennych światów: do piwnicy i na strych.

W piwnicy powietrze było chłodne, ściany wilgotne. Przygłuszony turkot uliczny dolatywał z góry; inne odgłosy niknęły. To była noc dla ociemniałej.

Na strychu zaś, szczególnie w okienku, działo się całkiem inaczej. Tam hałasu było więcej niż w pokoju. Kaleka słyszała turkot wozów z kilku ulic: tu skupiały się krzyki z całego domu.

Twarz jej owiewał ciepły wiatr. Słyszała świergot ptaków, szczekanie psów i szelest drzew w sąsiednim ogrodzie. Tu był dla niej dzień...

Nie dość na tym. Na strychu częściej niż w pokoju świeciło słońce, a gdy dziewczynka skierowała na nie przygasłe oczy, zdawało jej się, że coś widzi. W wyobraźni budziły się cienie kształtów i barw, ale takie niewyraźne i pierzchliwe, że nic przypomnieć sobie nie mogła...

W tej właśnie epoce matka połączyła się ze swoją przyjaciółką i przeniosła się do domu, w którym mieszkał pan Tomasz. Obie kobiety cieszyły się z nowego lokalu, ale dla niewidomej zmiana miejsca była prawdziwym nieszczęściem.

Dziewczynka musiała siedzieć w pokoju. Na strych i do piwnicy nie wolno było chodzić. Nie słyszała ptaków ani drzew, a na podwórzu panowała straszna cisza. Nigdy tu nie wstępowali handlarze starzyzny ani [druciarze](#)²³, ani śmieciarki. Nie puszczano bab śpiewających pieśni pobożne ani dziada, który grał na [klarncie](#)²⁴, ani katarzyniarzy.

Jedyną jej przyjemnością było wpatrywanie się w słońce, które przecież nie zawsze jednakowo świeciło i bardzo prędko kryło się za domami.

Dziewczynka znowu poczęła tęsknić. Zmizerniała w ciągu kilku dni, a na jej twarzy ukazał się wyraz zniechęcenia i martwości, który tak dziwił pana Tomasza.

Nie mogąc widzieć, kaleka chciała przynajmniej słuchać wciąż najrozmaitszych odgłosów. A w domu było cicho...

- Biedne dziecko! - szeptał nieraz pan Tomasz przypatrując się smutnemu maleństwu.

"Gdybym mógł dla niej coś zrobić?" - myślał widząc, że dziecko jest coraz mizerniejsze i co dzień niknie.

Zdarzało się w tych czasach, że jeden z przyjaciół mecenasa miał proces i jak zwykle oddał mu do przejrzenia papiery z prośbą o radę. Wprawdzie pan Tomasz [nie stawał już w sądach](#)²⁵, ale jako doświadczony praktyk umiał wskazać najważniejszy kierunek akcji i wybranemu przez siebie adwokatowi udzielał pożytecznych objaśnień.

Sprawa obecna była zawikłana. Pan Tomasz im więcej wczytywał się w papiery, tym bardziej zapalał się. W emerycie ocknął się adwokat. Nie wychodził już z mieszkania, nie sprawdzał, czy starto kurz w salonach, tylko zamknięty w swoim gabinecie czytał [dokumenta](#)¹⁷ i notował.

Wieczorem stary lokaj mecenasa przyszedł z codziennym raportem. Doniósł, że pani doktorowa wyjechała z dziećmi na letnie mieszkanie, że zepsuł się wodociąg, że [odźwierny](#)²⁶ Kazimierz zrobił awanturę ze [stójkowym](#)²⁷ i poszedł na tydzień - do kozy. Zapytał w końcu: czy pan mecenas nie zechce widzieć się z nowo przyjętym stróżem?...

Ale mecenas, pochylony nad papierami, palił cygaro, puszczał kółka dymu, a na wiernego sługę nawet nie spojrział.

Na drugi dzień pan Tomasz jeszcze siedział nad aktami; około drugiej zjadł obiad i znowu siedział. Jego rumiana twarz i szpakowate faworyty na szafirowym tle pokojowego obicia [przypominały "studia z natury"](#) ²⁸. Matka ociemniałej dziewczynki i jej współniczka robiąca pończochy na maszynie podziwiała mecenasa i mówiły, że wygląda na czerstwego wdowca, który ma zwyczaj od rana do wieczora drzemać nad biurkiem.

Tymczasem mecenas, choć przymykał oczy, nie drzemał wcale, tylko rozmyślał nad sprawą.

Obywatel X w roku 1872 zapisał swemu siostrzeńcowi [folwark](#) ²⁹, a w roku 1875 - [synowcomi](#) ³⁰ kamienicę. Synowiec twierdził, że obywatel X był wariatem w roku 1872, a siostrzeniec dowodził, że X oszalał dopiero w roku 1875. Zaś mąż rodzonej siostry nieboszczyka składał nie ulegające wątpliwości świadectwa, że X i w roku 1872, i w 1875 działał jak obłąkany, a cały swój majątek jeszcze w roku 1869, czyli w epoce zupełnej świadomości, zapisał siostrze.

Pana Tomasza proszono o zbadanie, kiedy naprawdę X był wariatem, a następnie pogodzenie trzech poważnionych stron, z których żadna nie chciała słuchać o ustępstwach.

Gdy tak mecenas nurzał się w powikłanych kombinacjach, zdarzył się dziwny, trudny do pojęcia wypadek.

Na podwórku, pod samym oknem pana Tomasza, odezwała się katarynka!...

Gdyby zmarły X wstał z grobu, odzyskał przytomność i wszedł do gabinetu, aby pomóc mecenasowi w rozwiązywaniu trudnych zagadnień, z pewnością pan Tomasz nie doznałby takiego uczucia jak teraz, gdy usłyszał katarynkę!...

I żeby to przynajmniej była katarynka włoska, z przyjemnymi tonami fletowymi, dobrze zbudowana, grająca ładne kawałki! Gdzie tam! Jakby na większą szykanę katarynka była popsuta, grała fałszywie [ordynaryjne](#) ³¹ walce i polki, a tak głośno, że szyby drżały. Na domiar złego, trąba, od czasu do czasu odzywająca się w niej, ryczała jak wściekłe zwierze.

Wrażenie było potężne. Mecenas osłupiał. Nie wiedział, co myśleć i co począć. Chwilami gotów był przypuścić, że przy odczytywaniu pośmiertnych rozporządzeń chorego na umyśle obywatela X jemu samemu pomieszało się w głowie i że uległ [halucynacjom](#) ³².

Ale nie, to nie były halucynacje. To była rzeczywista katarynka, z popsutymi piszczałkami i bardzo głośną trąbą!

W sercu mecenasa, tego wyrozumiałego, tego łagodnego człowieka zbudziły się dzikie [instynkta](#) ³³. Uczuł żal do natury, że go nie stworzyła [królem dahomejskim](#) ³⁴, który ma prawo zabijać swoich poddanych, i pomyślał, z jaką rozkoszą położyłby w tej chwili kataryniarza trupem!

A ponieważ u ludzi tego temperamentu, co pan Tomasz, bardzo łatwo w gniewnym uniesieniu przechodzi się do zuchwałych projektów do najstraszniejszych czynów, więc mecenas skoczył jak tygrys do okna i postanowił - zwymyślać kataryniarza najgorszymi wyrazami.

Już wychylił się i otworzył usta, aby krzyknąć: "Ty... próżniaku jakiś!..." - gdy wtem usłyszał dziecięcy głos.

Spojrzał naprzeciwko.

Mała niewidoma dziewczynka tańczyła po pokoju, klaszcząc w ręce. Błada jej twarz zarumieniła się, usta śmiały się, a pomimo to z zastygłych oczu płynęły łzy jak grad.

Ona, biedactwo, w tym domu, spokojnym dawno już nie doświadczyła tylu wrażeń! Jak pięknym zjawiskiem wydawały się jej fałszywe tony katarynki! Jak wspaniałym był ryk trąby, która mecenasa mało nie przyprawiła [o apopleksja](#)³⁵.

Na dobitkę, kataryniarz, widząc uciechę dziecka, zaczął przytupywać wielkim obcasem w bruk i od czasu do czasu pogwizdywać niby lokomotywa przed spotkaniem się pociągów.

Boże! Jak on ślicznie gwizdał...

Do gabinetu mecenasa wpadł wierny lokaj ciągnąc za sobą stróża i wołając:

- Ja mówiłem temu gałganowi, jaśnie panie, żeby natychmiast wygnał kataryniarza! Mówiłem, że od jaśnie pana [dostanie pensja](#)³⁶, że my mamy kontrakt... Ale ten cham! Tydzień temu przyjechał ze wsi i nie zna naszych obyczajów.

No, teraz posłuchaj - krzyczał lokaj targając za ramię oszołomionego stróża - posłuchaj, co ci sam jaśnie pan mecenas powie!

Kataryniarz grał już trzecią sztuczkę tak fałszywie i wrzaskliwie jak dwie pierwsze.

Niewidoma dziewczynka była upojona.

Mecenas odwrócił się do stróża i rzekł ze zwykłą sobie flegmą, choć był trochę blady:

- Słuchaj no, kochanku... A jak ci na imię?...

- Paweł, jaśnie panie.

- Otóż, mój Pawle, będę ci płacił dziesięć złotych na miesiąc, ale wiesz za co?...

- Za to, ażebyś na podwórze nigdy nie puszczał katarynek! - wtrącił śpiesznie lokaj.

- Nie - rzekł pan Tomasz. - Za to, ażebyś przez jakiś czas co dzień puszczał katarynki. Rozumiesz ?

- Co pan mówi?... - zawołał służący, którego nagle rozzuchwalił ten niepojęty rozkaz.

- Ażeby, dopóki się z nim nie rozmówię, puszczał co dzień katarynki na podwórze - powtórzył mecenas wsadzając ręce w kieszenie.

- Nie rozumiem pana!... - odezwał się służący z oznakami obrażającego zdziwienia.

- Głupiś, mój kochany! - rzekł mu dobrotliwie pan Tomasz.

No, idźcie do roboty - dodał.

Lokaj i stróż wyszli, a mecenas spostrzegł, że jego wierny sługa coś towarzyszowi swemu szepcze do ucha i pokazuje palcem na czoło...

Pan Tomasz uśmiechnął się i jakby dla stwierdzenia ponurych domysłów [famulusa](#)³⁷ wyrzucił katarynce dziesiątkę.

Następnie wziął kalendarz, wyszukał w nim listę lekarzy i zapisał na kartce adresy kilku okulistów.

A że kataryniarz odwrócił się teraz do jego okna i za jego dziesiątkę począł przytupywać i wygwizdywać jeszcze głośniejsze, co już okrutnie drażniło mecenasa, więc zabrawszy kartkę z adresami doktorów wyszedł mrużąc:

- Biedne dziecko!... Powinienem był zająć się nim od dawna...

[Na początek](#)

Objaśnienia:

---

¹ Cylinder - wykwintne nakrycie głowy; czarny, lśniący, o wysokiej główce i sztywnym rondku, lekko wygiętym po bokach.

² Faworyty - inaczej bokobrody - obfite uwłosienie okalające twarz z obu stron.

³ Pik - Jakub Pik, właściciel sklepu, sprzedającego między innymi barometry i termometry, przyrządy do mierzenia ciśnienia i temperatury.

⁴ Mieczkowski - Jan Mieczkowski, właściciel znanego zakładu fotograficznego.

⁵ Modrzejewska Helena - wielka polska aktorka (1840 Kraków - 1909 Kalifornia).

Występowała na scenach Bochni, Lwowa, Czerniowiec, Krakowa, Warszawy, Ameryki i Anglii. W roku 1876 wyemigrowała do Stanów Zjednoczonych i występowała głównie za granicą. Przyjeżdżała także do kraju, grała na scenach Krakowa, Warszawy, Lwowa, Poznania, Łodzi i Lublina. Najwybitniejsze role - w sztukach Szekspira i Słowackiego.

⁶ Binokle - albo pince-nez (wym.: pęsné) - szkła bez oprawy trzymające się na nosie.

⁷ obrońca - mecenas, adwokat, prawnik broniący oskarżonego.

⁸ Schadzka, inaczej randka - umówione spotkanie.

⁹ Zjeść kolację; mieć opinię - dziś (w bierniku): kolację, opinię.

¹⁰ Ekwipował się - wyposażał w różne rzeczy.

¹¹ Stworzył galerię - dziś galerię.

¹² Obeznawał się wprzód - dziś: zapoznawał się najpierw.

¹³ Katarynka - instrument muzyczny, zbudowany na zasadzie pokrytego kolcami wałka melodycznego, miechów i piszczałek wprawianych w ruch korbką.

Kataryniarze chodzili po podwórkach, grali popularne melodie, na katarynkach umieszczali często papugi, które ciągnęły losy dla osób pragnących za małą opłatą otrzymać wróżbę i wygrać jaki drobiazg. Katarynki były bardzo popularne w XIX w. i charakterystyczne dla obrazu miast oraz jarmarków w małych miasteczkach. Dziś rzadko je można spotkać, ale w Warszawie na Rynku Starego Miasta "urzęduje" stylowy kataryniarz w pelerynie i cylindrze i wygrywa na autentycznej katarynce stare melodie. Chodzi o żywe przypomnienie starych czasów, minionych bezpowrotnie.

¹⁴ Przeradza się w funkcję - dziś mówimy: funkcję.

¹⁵ Paradna - odświętna.

- ¹⁶ Raut - eleganckie przyjęcie dla wielu dostojnych osób.
- ¹⁷ Dokumenta - dziś dokumenty.
- ¹⁸ Forsować - wyteżać.
- ¹⁹ Spadłszy z etatu - utraciłszy stałą posadę.
- ²⁰ Najemnica - osoba spełniająca określone usługi za pieniądze.
- ²¹ Bulion - pożywny rosół z mięsa i jarzyn.
- ²² Kara - wóz na dwu kołach ze skrzynką do śmieci na wierzchu.
- ²³ Druciarze - ludzie, którzy drutowali pęknięte garnki.
- ²⁴ Klarnet - instrument muzyczny dęty, w kształcie drewnianej rury, mającej z boku otwory z klapkami. Instrument używany jest do dzisiaj w muzyce klasycznej, jazzowej a także w kapelach ludowych.
- ²⁵ Stawał w sądach - występował w sądzie jako adwokat.
- ²⁶ Odźwierny - dozorca.
- ²⁷ Stójkowy - odpowiednik dzisiejszego milicjanta opiekującego się wyznaczoną dzielnicą. Stójkowy był Rosjaninem, gdyż rzecz dzieje się w czasie zaborów. Warszawa leżała w zaborze rosyjskim.
- ²⁸ Przypominały "studia z natury" - przypominały obrazy, portrety malowane z natury.
- ²⁹ Folwark - gospodarstwo rolne, część większego majątku.
- ³⁰ Synowiec - syn rodzzonego brata.
- ³¹ Ordynaryjne - pospolite.
- ³² Halucynacje - wizje, zwidy.
- ³³ Instynkta - dzisiaj instynkty.
- ³⁴ Król dahomejski - król dzikich afrykańskich plemion z Dahomeju.
- ³⁵ O apopleksją - o apopleksję, uderzenie krwi do głowy.
- ³⁶ Dostanie pensją - dostanie pensję, stałą zapłatę.
- ³⁷ Famulus - służący, lokaj

[Na początek](#)